PARAMĖLIO 2-OJI GYVENVIETĖ

Egidijus ŠATAVIČIUS

2003 m. buvo tęsiami Paramėlio 2-osios senovės gyvenvietės (Varėnos r., Kaniavos sen.) tyrimai (žr. *ATL 2002 metais*, V., 2005, p. 21–23). Tyrimai vykdyti 3 skirtingose teritorijose: toliau tęsti tyrimai gyvenvietės ŠR pakraštyje (Paramėlis-2a), kur abipus pasieniečių iškasto griovio tarp kelio sankasos ir miško buvo ištirta III perkasa; taip pat pradėti tyrimai PR (Paramėlis-2b) ir ŠV (Paramėlis-2c) pakraštyje – išilgai valstybės sienos demarkacinės linijos. Iš viso ištirtas apie 87 m^2 dydžio plotas. Dalį tyrimų finansavo KVAD pagal „Apsaugos tikslais tiriamų archeologinių vietų programą".

Paramėlio 2-oji senovės gyvenvietė yra apie 100 m į P nuo Katros pralaidos per kelią Krokšlis–Paramėlis, Katros P (slėnio kairiajame) krante, į V–PV nuo Paramėlio kaimo, abipus Paramėlio–Katros kelio (einančio per Baltarusijos Respublikos teritoriją). Kadaise gyvenvietė buvo įkurta tarp dviejų susikertančių rininių senslėnių esančiame masyviame pusiasalyje. Traukiantis ledynui čia tyvuliavo prieledyninės marios, o vėlyvajame ledynmetyje ši teritorija performuota termokarstinių ir eolinių procesų, dėl kurių senslėniuose susiformavo pratekančių ežerų kaskados. Šiuo metu abu senslėniai jau užpelkėję: šiauriniu senslėniu, kurio pakrantės itin karpytos, teka Katra, o pietiniame betelkšo tik keletas smulkių ežeriukų. Gyvenvietės paviršius užima lėkštą smėlėtą lygumą, kuri virš upės ir gruntinio vandens lygio iškilusi 1–2 m. Vietomis gyvenvietės paviršių paįvairina didelės pavienės kalvos – kopos, kurių daugiau atsekama ties Katros pakrantėmis ir pusiasalio smaigalyje. Kitapus Katros (Š krante) yra Paramėlio 1-oji, o apie 700 m į ŠR – Paramėlio 3-ioji senovės gyvenvietė.

Gyvenvietė autoriaus surasta 1998 m. pavasarį. Nuo tada iki dabar paminklas nuolatos žalojamas pasieniečių: jo teritoriją kerta keletas iškastų griovių (apie 1 m pločio, iki 2 m gylio ir apie 350 m ilgio) bei dideli plotai nustumdytu žemės paviršiumi. Šiose sužalotose teritorijose atsidengė intensyvus gyvenvietės kultūrinis sluoksnis (iki 0,5–2 m storio) bei apie 25 objektų (įvairių dėmių-duobių, židinių, pastatų) kontūrai. Daugumos šių objektų apatinės dalys slūgso žemiau gruntinio vandens lygio. Nustumdytuose paviršiuose ir griovių sienelėse gausiai aptinkama įvairiausių titnaginių radinių, keramikos gabaliukų, smulkių kauliukų. Senovės gyvenvietės plotas vien tik Lietuvos Respublikos teritorijoje yra apie 20 ha dydžio, antra tiek jos dar yra Baltarusijos Respublikoje.

Šiuo metu gyvenvietės kultūrinis sluoksnis ypač sparčiai nyksta eroduojant griovių sienelėms bei nustumdytame valstybės sienos ruože. Siekdama apsaugoti šį objektą nuo tolesnio visiško sunaikinimo, 2002 m. VU ekspedicija pradėjo jo archeologinius tyrimus.

Kadangi gyvenvietės teritorija yra itin didelė ir jos atskiros dalys buvo apgyvendintos skirtingais laikotarpiais, tyrinėtas vietas aptarsime atskirai.

Toliau tęsti tyrimai gyvenvietės ŠR pakraštyje (Paramėlis–2a), kur buvo ištirta III perkasa (40 m^2 dydžio), atmatuota abipus pasieniečių tarp kelio sankasos ir miško iškasto griovio. Perkasoje atsekta tokia stratigrafija. Viršuje buvo velėna ir iki 40 cm storio tamsiai pilkas miškožemis (pažeistas arimo ir tiesiant kelią), žemiau slūgsojo gelsvas ir pilkai

rusvas smėlis. Čia jis buvo 15–50 cm storio, o Š link ženkliai plonėjo. Sluoksnyje pasitaikė pavienių smulkių ir apnaikintų ortšteino juostelių fragmentų. Abu šie sluoksniai interpretuotini kaip gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Įžemis – gelsvas-balkšvas-pilkšvas limnoglacialinis smėlis – visoje perkasos dalyje pasiektas apie 60–150 cm gylyje. Jis stipriai ortšteinuotas. Tuo tarpu perkasos V dalis ženkliai apnaikinta tiesiant kelią. Čia išliko tik apatinė kultūrinio sluoksnio dalis.

Gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje atsidengė 4 didelės įvairios formos ir spalvos dėmės, kurios interpretuotinos kaip įgilintų pastatų vietos, kai kurios dar ir su židiniais.

2003 m. tyrinėtas plotas buvo ne itin turtingas radinių. Iš viso tyrimų metu surasta kiek mažiau nei 1700 titnaginių radinių. Apie 60% jų slūgsojo pilkame arime – miškožemyje, apie 30% gelsvame ir pilkai rusvame smėlyje, o likusi dalis – įvairiuose suardytuose ir perklostytuose sluoksniuose. Perkasoje radiniai pasiskirstę netolygiai. Jų žymiai daugėjo P ir R kryptimi, t. y. nesuardytų sluoksnių link. Titnaginiai radiniai yra pagaminti iš pakankamai geros kokybės pilkos spalvos atvežtinio titnago. Tikėtina, jog žaliava vandens keliu buvo atsigabenama iš Dubičių apylinkių. Daugiau nei 2/3 titnaginių radinių yra be patinos, o likusi dalis pasidengusi itin plona melsva patina. Apie 1/4 visų titnaginių radinių yra perdegę.

Tyrimų metu rastas 1 įkotinis antgalis, 2 nuoskaliniai trikampiai antgaliai, 2 trapecijos, 1 mikrolitinis ašmenėlis, 27 gremžtukai, 15 rėžtukų, 1 grąžtas/yla, 1 dirbinys skersai retušuotu galu, 25 dirbinių fragmentai, 13 specialios paskirties dirbinių, 1 kombinuotas dirbinys, 1 mikrolitinio ašmenėlio gamybos atlieka, 5 dirbiniai su įdubomis, 3 kalteliai, 1 kirvelis. Taip pat aptikta apie 300 skelčių ir jų fragmentų (20% su retušu ir/ar utilizacija), apie 1280 nuoskalų (15% su retušu ir/ar utilizacija) bei 13 skaldytinių ir jų liekanų. Tarp kitų akmens radinių aptikti tik 4 užapvalinti paplokšti rieduliukai: 1 tikriausiai naudotas kaip muštukas, 1 kaltelis–pleištas bei 2 perdegę ir aptrupėję.

Didžioji dalis titnaginių (su patina ir dalis be jos) bei visi kitų akmens rūšių radiniai datuojami vėlyvuoju paleolitu–bronzos amžiaus viduriu ir priskiriami Svidrų, Janislavicų, neolitinei Nemuno, Tšineco ir kitomis kultūroms ar kultūriniams ratams.

Tyrimų metu aptikti ir 89 lipdytinės keramikos fragmentai. Dauguma rastų fragmentų yra labai smulkūs, ne didesni nei 1–3 cm^2. Tirtame plote jie pasiskirstę analogiškai titnaginiams dirbiniams. Didžioji dalis aptikta pilkame miškožemyje. Vyrauja vidutinio storio ir plonomis sienelėmis su smulkiomis augalinėmis, įvairaus rupumo grūsto akmens ir smėlio priemaišomis molio masėje keramika. Šukių paviršius dažniausiai lygus, rausvos spalvos. Ornamentuota apie 3% visų šukių. Populiariausi motyvai – duobutės, virvutės, įkartėlės, štampelis. Puodų pakraštėlių rasta tik keletas, be to, jie labai fragmentiški. Didžioji dalis šukių datuojama neolito laikotarpiu, o apie 1/3 – ankstyvuoju bronzos amžiumi ir priskiriamos Narvos, neolitinei Nemuno, Virvelinės keramikos bei Tšineco kultūroms. Kol kas tikslesnė keraminių radinių tiek chronologinė, tiek ir kultūrinė priklausomybė dėl mažo ištirtumo bei suardymų nėra aiški.

Tyrimų metu aptikta ir 110 kalcinuotų kauliukų, kurių didžioji dalis slūgsojo gelsvame ir pilkai rusvame smėlyje. Dažniausiai tai itin smulkūs fragmentai, nors retsykiais pasitaikydavo ir didesnių.

Archeologiniai tyrimai pradėti ir gyvenvietės PR pakraštyje (Paramėlis–2b). Perkasoje (45 m^2 dydžio), atmatuotoje abipus

pasieniečių iškasto griovio valstybės sienos demarkacinės linijos pakraštyje, atsekta tokia stratigrafija. Viršuje buvo velėna ir iki 30 cm storio tamsiai pilkas miškožemis, žemiau slūgsojo gelsvai rusvos spalvos smėlis. Čia jis buvo 15–50 cm storio, o Š link ženkliai plonėjo. Sluoksnyje pasitaikė pavienių, smulkių ir apnaikintų ortšteino juostelių fragmentų. Abu šie sluoksniai interpretuotini kaip gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Įžemis – gelsvas-balkšvas-pilkšvas limnoglacialinis smėlis – visoje perkasos dalyje pasiektas apie 10–60 cm gylyje. Jis stipriai ortšteinuotas. Tuo tarpu perkasos P dalis ženkliai apnaikinta kasant griovį bei įrengiant demarkacinę juostą. Kultūrinis sluoksnis čia iš dalies išliko tik pietrytiniame perkasos kampe. Jokių ženklesnių dėmių ar kitokių objektų perkasoje neaptikta.

Šis tyrinėtas plotas buvo neturtingas radinių, nes tyrinėtas gyvenvietės pakraštys. Iš viso surasti 23 titnaginiai radiniai. Apie 54% šių radinių slūgsojo pilkame miškožemyje, o likę – gelsvai rusvame smėlyje. Perkasoje radiniai pasiskirstę netolygiai. Jų kiekis ženkliai didėjo R kryptimi. Jie pagaminti iš pakankamai geros kokybės pilkos spalvos atvežtinio titnago. Bemaž visi titnaginiai radiniai yra be patinos (išskyrus kelis pasidengusius itin plona melsva patina), keli yra perdegę.

Tyrimų metu rastas 1 įkotinis antgalis (perlūžęs), 1 dirbinio fragmentas, 1 dirbinys su įduba, 3 skeltės, 14 nuoskalų bei 3 skaldytiniai ir jų liekanos. Taip pat aptiktas 1 akmeninis radinys – apskaldytas paplokščias rieduliukas.

Visi šioje perkasoje aptikti titnaginiai radiniai datuojami vėlyvojo paleolito–mezolito laikotarpiu (IX–VI tūkst. pr. Kr.). Jų kultūrinė priklausomybė kol kas lieka neaiški.

Archeologiniai tyrimai taip pat pradėti ir gyvenvietės ŠV dalyje (Paramėlis–2c). 2 šurfuose (po 1 m^2), iškastuose abipus pasieniečių išrausto griovio valstybės sienos demarkacinės linijos pakraštyje, atsekta tokia stratigrafija. Viršuje buvo velėna ir iki 30 cm storio tamsiai pilkas miškožemis, žemiau slūgsojo gelsvai rusvos spalvos smėlis. Čia jis buvo 15–50 cm storio. Abu šie sluoksniai interpretuotini kaip gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Įžemis – gelsvas-balkšvas-pilkšvas limnoglacialinis smėlis – visoje perkasos dalyje pasiektas apie 60 cm gylyje. Jis stipriai ortšteinuotas. Jokių ženklesnių dėmių ar kitokių objektų perkasoje neaptikta.

Šurfuose buvo rasta tik keletas titnaginių radinių ir smulkių perdegusių kauliukų. Jie slūgsojo tiek pilkame miškožemyje, tiek ir gelsvai rusvame smėlyje.

Pagal paviršiuje ir šurfuose rastus radinius galima spręsti, kad šioje teritorijoje buvo gyventa vėlyvojo paleolito–neolito laikotarpiu (IX–III tūkst. pr. Kr.). Jų kultūrinė priklausomybė kol kas lieka neaiški.

Tyrimus numatoma tęsti ir ateityje.

PARAMĖLIS 2 SITE

In 2003 VU excavations of Paramėlis 2 site (Varėna district) were continued. The total area of 87 m^2 has been investigated in three different parts of the site. There have been found traces of several dwelling pits in the partly destroyed cultural layer. The total of more than 1.700 flint, sandstone and other stone kind's artefacts (tanged and flaked points, various microliths, scrapers, burins, notched tools, borer, axes, etc.) were collected. The finds belonged to the different periods of Stone Age (9–2th millenium B.C.). Besides, about 90 potsherds were uncovered in destroyed horizon and cultural layer, which dated to the Early Neolithic-Middle Bronze age. The ceramics belonged to the Narva, Neolithic Nemunas, Trzciniec cultures.